

YIL 1

1935

TÜRK TIB TARİHİ ARKİVİ

Archives d'Histoire de la Médecine Turque

Archiv für Geschichte der Türkischen Medizin

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER , Dr. FERİDUN NAFİZ

İSTANBUL 1935

Yazı ve idare işleri için : Dr. Süheyl Ünver. İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü.
Eczacı H. Mehmed ve Emin. Şark merkez ecza deposu, Sirkeci adreslerine müracaat.

Yılda 4 sayı çıkar. Yıllık abonesi 1 lira. Tanesi 25 kuruş

"Kader"

İbn el Rumiya

Ebul'Abdas ah. b. M. b. Mafrag bi arrumiye al nebati **ابوالعباس احمد بن محمد بن مفرج ابن الرومي النباتي** Yani nenatat alimi, 12 inci asır sonunda Sevillede doğdu. Bütün hayatı saydilanı nebatların ve bunlar üstüne ilmi tebliğler, yüzlerce keşiflerle yeni nebatlar tavsif etmeğe hasretti. Afrikaya, Asyaya uzun seyahatler yaptı. 1216 senesinde şarka yaptığı bir seyahatte İskenderiyede meşhur Salâhaddin Eyyubinin kardeşile görüştü. Mısır sultanı olan bu zat Elnebatinin Kahireye gelmesini istedi. Zengin hediyeler sundu. Kendi hizmetinde kalmasını, büyük maaş bağliyacacağını söyledi. Büyük alim ise, nebatlar toplamak maksadile seyahat ettiğini, haccı gideceğini ileri sürdü. Ancak bir müddet Kahirede kaldı. Sultanın zatine mahsus hazırlanmakta olan tiryaka konulması lâzım nebatları topladı, macunu hazırladı. Hicaza gitti. Hactan sonra Filistin, Suriye, Irak ve cenubi İrana kadar geniş bir sahada dolaştı. Buralarda yeni nebatlar buldu ki bunlar İspanyada yetişmiyordu. Sevillede döndü, maruf eserlerini yazdı. İlk eseri İlm al nebat **علم النبات** ve Buch der reise = Kitab al Rahla dır.

(Sonu var)

Eski Viyana tıp talimi ve onun Adlî Sultan Mahmud zamanında İstanbula Yayılması [1]

Prof. Dr. phil. Karl Süsseim

München Üniversitesi Doğu dilleri Profesörü

Avusturya tababetinin Türkiyede maruf olması Baron Anton von Störk (almanca imlâsı : von Stoerek) ün adına bağlıdır.

Anton Störk 21 şubat 1731 de şimdiki Vürtembergde kâin Sulgau kasabsında doğdu. Sulgau o zamanda Vürtemberg dukalığı

[1] Aşağıdaki araştırmalara yardım için şükran borcum Münih ve Berlin

altında olmıyarak Avusturya hanedanının pek eskidenberi cenubî Almanyanın muhtelif eyaletlerindeki has malikânelerinden idi ve ancak büyük Fransa inkilâbını müteakıp 26 birinci kânun 1805 te Napoleon ile Avusturya arasında mün'akıt Pressburg (şimdiki Bratislava) müsahhasında Avusturya elinden alınıp birkaç gün sonra 1 ikinci kânun 1806 da kiraliyete terfi olunacak Vürtemberg dukalığına ilhak edildi. Bu ilhaktan sonra Vürtemberg hükûmeti yanlış bir iştikakın delâletiyle Sulgau adını o vakte deyin bilinmemiş Saulgau şekline değıştirdi ve şimdi de umumen böyle yazılır.

Anton Störk bir demircinin oğlu idi. Erken fakir anasını babasını kaybederek henüz genç iken takriben 1746 da Viyanaya getirilüp Yoksullar Evinde (darülacezede) terbiye edildi. Nufuz sahibi Viyanalı tabip Molitor fon Mühlfeld gibi bazı tanıdıklar, hayırhahlar Anton Störkün tahsiline imkân verdiler. Öyle Jimnazda felsefe tahsilini bitirerek 1752 de magister (ki başlienin bir nev'idir) oldu. Tıp tahsiline karar verdi. O çağda Viyanada en muteber idare ve saray adamlarından Gerard von Sviten (Avrupa imlası : van Swieten) adlı bir Holandalı idi (1700—1772). Bu zat katolik ve meslekçe tabip idi. Mezhebi dolayısıyla Holandada müşkilât çekerek 1745 te Viyanaya çağırılıp 1740 tan 1780 e kadar Avusturya ve Macaristan memleketlerini elinde tutan kraliça ve imperatoriça Maria Terezianın hükûmeti nezdinde fevkalâde muteber ve mesmu olarak 1622 yılındanberi az çok jezuitler elinde bulunan Viyana darülfünun tedrisatını başka bir adamda görülmemiş bir inat ve cesaretle jezuitler elinden nezetti. Fan Sviten jezuitler idaresi altında aşırı çürümüş olan Viyana darülfünunununu yeni esaslar üzerinde diriltmiş ve kendisi de meşhur bir tabip olarak Viyana tıp mektebinin bu şimdiki ana kadar muhafaza edilen şöhretli binasını kurmuştur. Hem fan Sviten hemde fan Svitenin marifetiyle Viyana darülfünununa çağırılmış Anton fan Haen (telâffuzu : Hân değil, Heëndir; 1704—1776) adlı diğer bir Felemenkli on sekizinci asrın en meşhur tıp müellif ve müderrislerinden Hermann Burhafa (felemenkçe imlâsı : Boerhave)nin şakirtlerinden olmakla Viyana darülfünununda Burhafenin tıp meslek ve mişvarı baştan başa kabul edilerek hemen dokunulmıyacak derecede mukaddes sayılırdı.

Hükûmet Kütüphanelerine, Avusturyanın Viyanadaki Millî Kütüphanesine, Münih, Haydelberg ve Kil Darülfünunu kütüphanelerile mezkûr kütüphanelerin memurlarına aittir. Birçok noktaları benimle müzakere etmiş olan dostum Doktor Mustafa Feridun Nazif Beyin lütûfkârlığını gereği gibi öğmeği de unutmamak, bilâkis okuyuculara hatırlatmak hakşınaslık borcumdan sayarım.

Anton Störk fan Svitenin en sevgili şakirdi idi. 1757 de fan Svitenin altında tıp doktorluğu rütbesini ibraz ettikten sonra doktorluk san'atına dönüp birkaç muvaffakiyetli müdavat sayesinde umumun itimadını kazandı. 30 haziran 1758 de yoksul Viyanalılara melca olan Bakenhoizel (almanca imlâsı : Bäckenhäusel ; türkçe tercümesi : Ekmekçi evi) adlı hastanenin birinci hekimi (fisikus) 1760 ta da Almanyanın o vakıta paytahtı olan Viyanada Habsburg hanedanının hekimi haslarından (kaiserlich königlicher Hof - und Leibmedikus) oldu.

1764 te Maria Terezianın kocası bulunan Almanya imperatoru birinci Fransoa Alman hükümetlerinin Frankfurta toplanan müşterek meclisi umumuna (Reichstag) riyaset için Frankfurta yolculuk etti. Bu yolculuktan maksat ise birinci Fransoa ve Maria Terezianın büyük oğlu ikinci Josefi Alman kralı rütbesine intihap ve ilerüde boş kalacağı mümkün olan Alman imperatoru mevkiine namzet ettirmek idi. Bu ehemmiyetli seyahat münasebetiyle Anton Störk doktor sıfatıyla imperator birinci Fransoaya refakat eylemek şerefine nail oldu.

Maria Terezia kocasıyla 16 çocuğu dünyaya getirdi. Bunları münasip surette evlendirmek kolay değildi. Bu çocuklardan prens Leopold 1765 yılında Avusturyadaki Tirol eyaletinin başşehri olan Innsbrukta bir İspanya prensesiyle evlenecek olduğundan Almanya imperatoru, imperatoriça, çocukları, erkânı hükümet, ecnebi elçiler Viyanadan Innsbruka kalktılar. Doktor olarak Anton Störk maiyette bulundu. Prenses Leopold Innsbruktan babasının malikânesi olan Toskana grandukalığının paytahtı (Floransaya hareket edecekti [1]). Innsbruktaki izdivaçtan 13 gün sonra imperator Fransoa akşam tiyatrodan döner dönmez sekete kalpten öldü. Böyle, bir yıl önce imperator namzetliğine intihap edilmiş olan prenses Josef imperator rütbesine varis ve anası imperatoriça Maria Tereziaya Auusturya hükümetinde ortak oldu.

1765 ten 1766 ya kadar, sonra 1767 de Störk Viyana tıp fakültesinin o sırada işi maliye ve idareye munhasır kalmış dekanı, müdiri oldu.

1767 de Viyana sarayına çiçek hastalığı girerek imperatoriça Maria Terezia dahi mayıs sonuna doğru şiddetli surette çiçekten

[1] Leopold yumuşak etvarlı, becerikli idare adamı olarak Toskananın 18 inci asrın en ünlü hükümdarı idi. 1765 ten 1790 a değin Toskana grandukası kaldıktan sonra 1790 dan 1792 ye değin Avusturya hükümdariyle, Almanyaya imperatoru idi. Toskanada halâ unutulmamıştır.

İbni Sina

981 — 1038

Memleketi, babası ve dedesi gibi kendisi ve ismi Türk olan İbni Sina (Sina oğlu) bütün hayatında eserlerini o zamanki Arap harsının tesiriyle arabça yazmış olmakla beraber Türklüğe büyük şeref veren en büyük hekim ve feylesofumuzdur. Yunanlılar Aristo ve Hipokrat ile iftihar ederler. Birisi feylesof diğeri hekim idi. Bizim İbni Sina hem hekim ve hem de feylesoftur. Buhara ve Semerkand Türk memleketleridir, oradan çıkan büyük Türk alimlerinin adedi sayılmıyacak kadar çoktur. İbni sinanın en meşhur eserleri orta zamanda Lâtinceye ve bir kaç asır evvel sair Avrupa dillerine çevrilmiş ve bir asre gelinceye kadar Avrupa tıp fakültelerinde ve tıp mekteblerimizde okunmuştur.

(Türk Tıp Tarihi Arkivi ilâvesi)

hastalandı. Bütün vücudu, ayakları, elleri çiçekle kaplanmış olarak ağzını, gözlerini artık dertsiz kımıldayamazdı. O vakıta Avrupa doktorları çiçek tedavisi hususunda müttehit değildiler. Biri aşığı tavsiye etti, öteki aşı düşmanı idi. Aşının en şiddetli düşmadlarından Viyana darülfünunu en benam müderrislerinden mezkûr doktor Anton de Haen idi ki 1757 den 1774 e kadar «tedavi sureti» (ratio medendi) adlı lâtince 8 ciltli bir seri Viyanada çıkarmakla tıp tarihinde ebedî bir nam bıraktı. Böyle meşhur bir zat hilâfına olarak aşığı kullanmak Anton Störk için hamisi fan Svitenin yardımıyla mümkün oldu. Hatta Maria Terezianın çiçek hastalığında tedavisine fan Svitenin yardımcısı olarak Störkte çağırıldı. Maria Tereziayı çiçekten kurtarmağa yardım eylemekle imperatoriçanın son derece itimadını kazandı. Bir nevi mükâfatı olmak üzere 1766 yılında 1768/9 tedris yılı için Viyana darülfünunu müdirliğine (rector magnificus) intihap olundu. Intihabı sırasında Störk ulum (artes liberales), felsefe ve tıp doktoru deye atlandı. Viyana darülfünun müdirinin idare başlangıcı tarihi ovakit kanunu evelin 8 inci günü idi.

1769 yılında Maria Terezianın kızlarından Maria Amalia Jtalyanın Parma dukası Ferdinanda vardı. Tıp müşaviri olarak temmuz 1769 da Anton Störk pirenese Viyanadan Parma şehrine kadar yoldaşlık etti.

20 yıldan fazla bir müddettenberi Avusturyada bilcümle umuru tıbbiyeyi idare eden fan Sviten kocamıştı ve Avusturya hanedanının Viyana civarındaki Şönburun sarayında 19 haziran 1772 de seretandan öldü. Gözdesi bulunan Anton Störk hocası ölünceye dek ağrısını tahfif için yanından geceleri de ayrılmadı, o derece ki Maria Terezia seretanın Störke de salmasından korkardı, Fan Svitenin halefi Störk olacaktı. Öylece Störk Avusturya memleketleri tahsil ve kitablara tashihi mabein komisyonu (kaiserlich königliche Studien - und Bücherrevision - Hofcommission) âzasından oldu. 1 temmuz 1771 de hekim başılığa (protomedicus) ki Avusturyanın tıp umuru riyaseti demektir - ve 1773 de diğer memuriyetlerinde ipkası ve saray müşaviri (kaiserlich königlicher Hofrat) lakabile birinci hekimi hasılığa terfi olundu.

Störk fan Svitenin yerine geçmekle Avusturya erkânından ve gayet büyük bir zat olan lâkin fan Sviten ile Störk arasında bir fark vardı. Fan Sviten Avusturya Jezuitlerine karşı harb açarak bu kuvvetli ruhanî cemiyeti siyasetten tecritle hükûmete tabi kılmağa muvaffak oldu. Böyle cesim işlere Störk karış-

mazdı. Sonra fan Sviten, ahalinin dini ve medeni işlerinde nüfuzu gayet çok ve şiddetli olan sensür komisyonu reisi idi; Störk ancak azası oldu. Fan Sviten Avrupanın ilmi ve siyasi mahfillerinde tanınmış bir şahsiyet, Störk ise ancak Fen adamı idi.

Maria Terezia kendine has bir ve fakârlıkla Störki tıp umurunda ileri sürdü. İmperatorça taşrada, ecnebi memleketlerde evli bulunan çocuklarının doktorları zaman zaman, imperatoriçanın bir çocuğu hastalanınca ise hergün Störke rapor göndermeleri Maria Terezianın emirlerinden idi. Störkin Maria Terezia nezdindeki nüfuzu kat'i görüldü. 1773 de Viyana darülfünunu idare meclisi (Consistorium) darülfünun müdirinin 30 yıldanberi tebdil edilmeyip solmuş olan resmî haftani (Talar) yerine hükûmetin ceybinden yenisi imal edilmesine karar verdi. Bu masraf garibdir ki imperatoriçanın muvafakatına muhtaç idi. Störk idare meclisinde bu masrafı kıyılmasına karşı yalnız olarak rey verdi ve akıbında Maria Terezia bu masrafa katlanmasını reddetti.

Störk 27 haziran 1772 de Viyana tıp fakültesi ikinci reisi (Präses) ve ikinci müdiri (Direktor), 1773 de birinci müdiri ve birinci reisi oldu. Bu memuriyetler vazifelerinden olmak üzere Störk, tıp tahsili için 1774 de yeni bir nizamnameyi kaleme alarak epei bir müddet için meslekdaşlarının ilmi terbiyesi çerçevesini hazırladı. Bu nizamname haricinde olarak Viyana tıp fakültesinde hem talebe, hem muallim için her şey emrolundu. Talebe için derse devam icbarî, muallim için muayyen kitablar istimali makbul idi. Burhafenin eserleri hâlâ tedrisatın esasını teşkil ediyordu. Muallim kitapta bulunmayan bir fikri beyan edince sansöre kendi haber vermeliydi. Yalnız seririyat hastaneleri tedrisatı daha serbest idi. Seririyat hastaneleri tedrisatına Viyanada çok ehemmiyet verildi. Kudemli talebe kendilerine muayene için tedavi olunan birkaç hastalar keyifsizliği alâmetlerini yazıp tedavi usulünü tahriren tavsiye etmeliydiler. 1774 yılında çıkarılmış nizamname 1790 yılına kadar mer'i tutuldu.

22 nisan 1775 de o asırda çok vaki olduğu üzere Störke de mükâfat olarak Avusturya baronluğu verildi.

Fransa, ingiltere, Prusya, Rusya hilafına olarak Avusturyada en alim zevatı cami bir akademiya henüz yoktu. Viyana darülfünunu uleması diğer devletler ulemasını kızkanarak payitahta bir akademiya kurulması için tanışmağa başlayıp meyanında Störk de olmak üzere imperatoriçaya maruzatta bulundular. Lâkin Maria Terezia hanedanının mevrus muknet ve satveti

fikrine ilişerek hodbin müderrislerin, muharrirlerin az çok mustakil ve masraflı öyute bir yeni müesseseyi reddetti ve Viyana ulemasını yıldırarak derecesinde şaşirttı. Störk sarayın mizacını ilk defa olarak eyice teferrüs edemedi. (Viyana akademiyasının kurulması ancak 1847 de vaki oldu).

25 haziran 1776 da Störkte hummai afeni peyda oldu ve kına istimali hiç eylik etmedi. Hastalık, başlangıcından dört hafta sonra bütün şiddetiyle hüküm ferma, oldu, o mertebe ki ölüm yakın olacağı vakit katoliklarda mutat ve son tedhin (extrême onction) dedikleri alını, kulaktozları, elleri ve iki ayak tabanını taktis edilmiş yağla yağlamaktan ibaret muamelesi rahib tarafından 20 temmuz 1776 da Störke tatbik olundu. 17 gün sonra henüz bir tebeddül yoktu. Lâkin Störk nihayet ifakat buldu. 1780 mayısında Siddetli bir boyun romatizmasına tutuldu. Birkaç gün sonra Störk Maria Terezianın çocuklarıyla beraber imperatoriçanın yanında öğle yemeğini yedi. Störkün hususî hayatına dair bu gibi haberleri Avusturyanın son asrın muteber müverrihlerinden Alfred fon Arneth (1819 - 1897) in imperatoriça Maria Terezianın çocuklarına, dostlarına mektupları atlı kıymetli eserinden öğreniriz (cilt II, s. 39, 461, cild III, s. 239, 415).

1780 yılının ikinci teşrininde Maria Terezia avda soğuk aldı ve böyle bir hastalıkta lâzım ihtiyata ehemmiyet vermiyerek hükümet işleriyle meşğul olduğu için kurtulamadı. Hastalığın baş göstermesinden 16 gün sonra imparatoriça gurur ve haşmetle hunnaktan öldüğü sırada onun yanında Störk bulundu.

Maria Terezianın o ana değin idarede ortağı bulunmuş olan oğlu imperator ikinci Josef devlet umurunu yalnız başına rüyet eder etmez Störkün saraydaki nüfuzu darlaşmağa başlamıştır. 1784 te Viyanada imperatorun himmetiyle pek cesim ve hâlâ bile bu adla atlanan umumî hastane açıldığı zaman bunun müdiri von Kvarin (Avrupaca imlâsı: Quarin) çok şöhret kazandı. Kvarin ile Störk arası eyi idi ve Störkün 1786 da imperatorî hanedanın gayet mesmu hekim başısı bulunmuş olduğu sabittir (Alfred Ritter fon Arnenh: İkinci Josef ile Toskana grandukası Leopold, Viyana 1872, cilt II, s. 2).

Rusyanın 1787 de Osmanlı devletine karşı açtığı harba imperatör Josefin de Rusyranın müttefiki olarak iştiraki imperatorun ölümüne sebep oldu. Macaristandaki hareketi seferiyeyi idare teşebbüsünde bulundukta 1788 yılının haziranında ak ciğerden hastalandı. Osırada imperatorun birinci hekimi olarak yine

Störkün adı zikrolunup başvekil (chancelier) ve hariciye nazırı prens Kaunitz - Rittberg (Almanca imlası: Rietberg) tarafından Josefin yanına Störk gönderilir. İmperator 1789 mayısında tedavi için Luksenburg sarayında bulunduğu ve 1770 şuba —

(Bitmedi)

(München 8, Preysingstr. 12.)

Türkiyede Tababet ve hıfzıssıhha tarihi hakkında [*]

Dr. A. Süheyl Ünver

İslâm tababeti devri eski Şark tıp kaynaklarına nazaran yeni sayılabilir. Zira İslâmiyete girmeden evvel de Şark milletlerinin kendilerine mahsus bir halk tababetleri olduğu ve bunda birbirlerinden azçok müteessir olarak bir varlık gösterdikleri, eski Şark milletlerinin Tıp Tarihleri tetkik olundukta görülür.

Şark milletlerinin Tıbbi varlıkları İslâmiyetten çok eskidir. İslâmiyet devri nisbeten yeni bir zamandır. Yalnız İslâm olan milletlerin Tıp Tarihleri eski zamana nisbetle daha iyi tespit olunmuştur. İslâm tababeti diyince yalnız Arap tababeti hatıra gelmemelidir. Arap tababeti nasıl İslâm tababetine dahilse İslâm olan Türkler ve sair milletler de buna dahildir. İslâm tababeti yalnız Arapların değil İslâmiyete dahil olan bütün milletlerin hakkıdır. Bu tababetin i'tilâsında bilhassa orta zamanı dolduran asırlarda Türklerin büyük tesirleri olmuştur. Umumî Tıp tarihleri ayrıca çok zengin olan Türk Tıp tarihi ile meşgul olmamış, Türkler İslâm tababeti arasında Arap harsına mal edilerek kaybolmuştur. Türk Tıp tarihi Arap camiasından ayrılarak tetkik olunacak olursa Arap Tababetinin bile i'tilâsında büyük hizmet ettikleri görülecektir. Zira İslâm medeniyeti Arap olduğu kadar da Türktür. (1)

İslâmların bidayette tedavi fenni Peygamberimizin gösterdiği ve halk Tababetine ait misallerle dolu olan tedavi usullerine inhisar etmemiştir. Hiçretten 1—2 asır sonra başlayan tercüme devrinde Süryanice ve Yunancadan tercüme edilen eserler, İranın Cendisabur mektebinde okuyan hekimlerle Hint, Mısır, Çin ve orta Asya tababetinin de büyük tesirleri olmuştur. Diğer taraftan İslâm ve Türk Tabipleri Tababete yeni bir takım ilâçlar ve teda-

[*] Ciba Zeitschrift. Nov. 1935 No. de Almanca çıkmıştır.